

GENIUS LOCI

LASZLOVSZKY 60

edited by
Dóra Mérai
and

Ágnes Drosztmér, Kyra Lyublyanovics,
Judith Rasson, Zsuzsanna Papp Reed,
András Vadas, Csilla Zatykó

ARCHAEOLINGUA

Genius loci **Laszlovszky 60**

edited by

Dóra Mérai

and

**Ágnes Drosztmér, Kyra Lyublyanovics,
Judith Rasson, Zsuzsanna Papp Reed,
András Vadas, Csilla Zatykó**

Budapest 2018

The publication of this volume was generously funded by

CENTRAL EUROPEAN UNIVERSITY

ISBN 978-615-5766-19-0

© by the Authors and Archaeolingua Foundation

2018

ARCHAEOLOGUA ALAPÍTVÁNY

H-1067 Budapest, Teréz krt. 13

www.archaeolingua.hu

Copy editing and language editing: the editors

Layout: Zsanett Kállai

Map: Viktor Lagutov, Zsuzsa Eszter Pető, Mária Vargha, István Gergő Farkas

Front cover design: Eszter Bence-Molnár

Table of contents

Tabula gratulatoria	v
Kiadói előszó	vi
Publisher's Preface	viii
Köszöntő	x
Salutation	xi

Boundaries, Frontier Zones / Határvonalak, határvidékek

ALEKS PLUSKOWSKI – ALEX BROWN – SEWERYN SZCZEPANSKI – ROWENA BANERJEA – DANIEL MAKOWIECKI What Does a Frontier Look Like? The Biocultural Dynamics of the Lower Vistula Borderland in the Middle Ages	2
STEPHEN POW The Mongol Empire's Northern Border: Re-evaluating the Surface Area of the Mongol Empire	8
IAN WOOD Two Roman Frontiers and Their Sub-Roman Afterlife	14

Crossing Borders / Határokon át

SZAKÁCS BÉLA ZSOLT Gyulaírástól, avagy a rendi építészeti hagyományok átjárhatósága	19
CRISTOPHER MIELKE A Queen's Crusading Connections: Yolanda of Courtenay, the Fifth Crusade, and the Military Orders	25
BÁRÁNY ATTILA Angol keresztes a magyar végeken: Robert de Champlayn	28
CRISTIAN GAȘPAR Trespassing Pigs, Sons of Whores, and Randy Dogs: Marginalia on a Medieval Document from Caransebeș/Karánsebes	32
VADAS ANDRÁS A kecskeméti marhahajtók megpróbáltatásai és egy végvár jóllakott őrsége	38
LÁSZLÓ KONTLER Borders and Crossings: A Jesuit Scientist in the Whirlwind of Enlightened Reform	41
PAUKOVICS GERGŐ Hajszá az örök fiatalságért. Dr. Voronoff és a dübörgő 20-as évek	45
PINKE ZSOLT – STEPHEN POW A Gangesz-deltából a globális porondra: történeti ökológiai szempontok a kolera kórokozó (<i>Vibrio cholerae</i>) elterjedési területének átalakulásához	50
MARCELL SEBŐK Tangible Cultural Heritage: The Early History of Blue Jeans	55

Inhabiting the Landscape / Élet a tájban

SÓFALVI ANDRÁS	
A Barcaság határai és 13. század eleji településképe a Német Lovagrend adományleveleiben	60
NIKOLINA ANTONIĆ	
The Hospitallers' Estate of Čičan and its Neighbors: Spatial Analysis Yields New Information	64
ÜNIGE BENCZE	
The Abbey of Meszes: New Insights on the Site Location	68
MÓGÁNÉ ARADI CSILLA – MOLNÁR ISTVÁN	
Kísérlet a bárdudvarnok-szentbenedeki premontrei prépostság környezeti rekonstrukciójára	72
BEATRIX ROMHÁNYI	
Monasteries along the Danube	77
PUSZTAI TAMÁS – P. FISCHL KLÁRA	
A dél-borsodi síkság bronzkori és középkori településstruktúrájának összehasonlítása	82
VIZI MÁRTA	
Komplex régészeti kutatás egy egykori dél-dunántúli mezőváros területén	89
BATIZI ZOLTÁN	
Fagyosasszony és Kammerhof	95
PÁLÓCZI HORVÁTH ANDRÁS	
A középkori Kenderes településszerkezete	99
SZŐCS PÉTER LEVENTE	
Adatok Nagybánya és vidéke középkori egyházi topográfiájához	103
ZATYKÓ CSILLA	
Eltűnt berzencei malmok	108
SZABÓ PÉTER	
Középkori cseh erdőgazdálkodás a choustníki uradalom erdőszámadásainak tükrében	113
ANDREA KISS	
Before and After the Great Heat and Drought of 1540: Multiannual Trends of Grape and Grain Harvest Dates in the Vienna Hospital Accounts	117
LÁSZLÓ BARTOSIEWICZ	
“Kleine Fische, gute Fische” – But Sturgeon is Great	121
LYUBLYANOVICS KYRA	
Vad háziállat, házi vadállat: Számi rénszarvastartás a középkori és kora újkori Norvégiában	126
JUDITH RASSON	
Mountains in the Lifeways and History of Northern Macedonia	138
JEREMY MIKECZ	
Crossing the Abyss: The Apurímac Canyon at the Time of the Spanish Invasion of Peru (1533)	142

Busy Places / Nyüzsgő terek

PETROVICS ISTVÁN	
Újabb adatok Pécs késő középkori történetéhez	147
URBÁN MÁTÉ	
Lokális búcsújáró helyek a késő középkori Nyugat-Dunántúlon	151
BALÁZS NAGY	
The Marketplace of Csütörtök – A Local Market in Fourteenth-Century Hungary	156
KATALIN SZENDE	
The Sopron Fish Market	159
GERHARD JARITZ	
The Craftsman's Voice and Words in Late Medieval Austrian Urban Space	165

TABLE OF CONTENTS

ANA MARIA GRUIA Healthcare in Cluj in the Sixteenth Century: Overlapping Professions	168
ANA MARINKOVIĆ John Capistran's Mantle and the Early Propaganda of Franciscan Observant Cults in Dubrovnik	171
SABINA MADGEARU Ceremonial Space in Front of Medieval Buda: An Illuminated Fifteenth-Century French Vision	175
VÉGH ANDRÁS Óbuda látképeken	177

Layers of the Past / A múlt rétegei

KODOLÁNYI JUDIT Templomok és temetők a visegrádi Sibrik-dombon	181
ROSTA SZABOLCS Egy új lehetőség kapujában – tatárjáráskori védművek a Kiskunságban	186
BOTÁR ISTVÁN Árpád-kori edényégető kemence Csíksomlyón	193
PETAR PARVANOV Fire and Stone: Placing Flints in Graves in Late Medieval Kaliakra	197
GYARMATI JÁNOS Kumpi Wasi. Textilműhely egy inka tartományi központban	201
ZSUZSANNA PAPP REED Post It: Notes from Thirteenth-Century St Albans	207
VALERY REES The Salt of Genius: Marsilio Ficino on Food, Spices, and Nutrition	213
ROSSINA KOSTOVA The Mother of God Monastery near Varna, Bulgaria: More about Missionary Monasteries in Bulgaria in the Ninth and Tenth Centuries	217
DANIEL ZIEMANN The Imperial Abbey of Corvey in the Ninth and Tenth Century: At the Crossroads of Power	221
VIRÁGOS GÁBOR Kartal vagy Cyko? Kísérlet egy középkori nemesi család történetének rekonstruálására	226
TÓTH BOGLÁRKA – BOTÁR ISTVÁN A sepsikilyéni unitárius templom tetőszerkezeteinek kormeghatározása	244
RÁCZ MIKLÓS Egy tiszazugi újkori négyosztatú ház – Dokumentálás és építéstörténet	248

Objects beneath Our Feet / Tárgyak a föld alól

LANGÓ PÉTER A Tiszakeszi-Szódadombon talált kora Árpád-kori kereszt	254
RÁCZ TIBOR – NAGY BALÁZS Tatárjárás kori kincslelet Jászkarajenőről	258
SZENDE LÁSZLÓ Lehetett-e hadijelvény a csajági kereszt?	267
NÓRA UJHELYI Thoughts about Medieval Book Fittings from the Castle of Visegrád	270
MÁRIA VARGHA – THOMAS KÜHTREIBER Treasures of the “Lower Ten Thousand”? Hoards of Iron Objects	273

TABLE OF CONTENTS

K. NÉMETH ANDRÁS „Sarlóját ez okért bőszen fegyverré köszörülte” Késő középkori kiegyenesített sarló Kospa falu helyéről	280
MAXIM MORDOVIN A Collection of Fifteenth- and Sixteenth-Century Cloth Seals from Szolnok	285
TÜNDE KOMORI Ottomans in Pest in the Light of “Luxury” Ceramics: Four Cups from Kígyó Street	289
WICKER ERIKA A 17. századi rácszentpéteri kincslelet	294

Marking the Place / Helyek és jelek

CSERNUS SÁNDOR Keresztes családtörténet és kőbe vésett emlékezet	300
LŐVEI PÁL A pilisszántói keresztes kő legendája	305
MÉRAI DÓRA Sügérek a Nyárádmentén: Sigér Mátyás síremléke leporolva	311
VESZPRÉMY LÁSZLÓ A bambergi lovas szobra és Szent István	316
TAKÁCS MIKLÓS A pétervárad-tekiai reneszánsz kőfaragvány	321
ANNELI RANDLA What and Whom Should We Remember? The Case of the Teutonic Order’s Church and Castle in Pöide, Livonia	325

Heritage Sites, Sacred Places / Örökségi helyszínek, szent helyek

ALEKSANDAR PANTIĆ The Ambiguity of Heritage Interpretation: A Late Roman Tomb in Brestovik, Serbia	330
GYÖRGY ENDRE SZÖNYI Rocamadour: Monastic Center, Pilgrimage Place, Art Historical Interest, World Heritage Site	335
KATEŘINA HORNÍČKOVÁ A Penitent Judas Iscariot: An Exemplum of Christian Morals on the Eve of Hussitism?	339
JAMES PLUMTREE Buddha, Lenin, and the Prophet Muhammad Approaching the Landscape and Cultural Heritage of Issyk-Ata	343
ROBERT SHARP The Thames Estuary: The Cultural Heritage and Memory of the Thames Estuary at Southend-on-Sea	349
ESZTER SPÄT Constructing Religio-Ritual Heritage: The New Shrine of Shekhsê Batê in Khetar, Northern Iraq	353
ZSUZSANNA RENNER Delhi, Old and New: Changing Cityscapes and the Cultural Heritage of India’s Capital City	357
FELD ISTVÁN Pseudovár vagy történeti rekonstrukció?	364
ILON GÁBOR A velemi régészeti témaparkról	371
WOLLÁK KATALIN Örökség alapú fejlesztés Kölkeden	374

TABLE OF CONTENTS

Places of Memory / Az emlékezet helyei

JÁNOS BAK	
Nádor 20 Capriccio	380
SZENTPÉTERI JÓZSEF	
Pilistől Tételig. Elektronikus levélféle a 60 esztendő's Laszlovszky Józsefnek	382
RICHARD HODGES	
Scarlino in the 1980s, Forty Years On	386
KLANICZAY GÁBOR	
Egy hozzászólás Kremsben	390

A 17. századi rácszentpéteri kincslelet

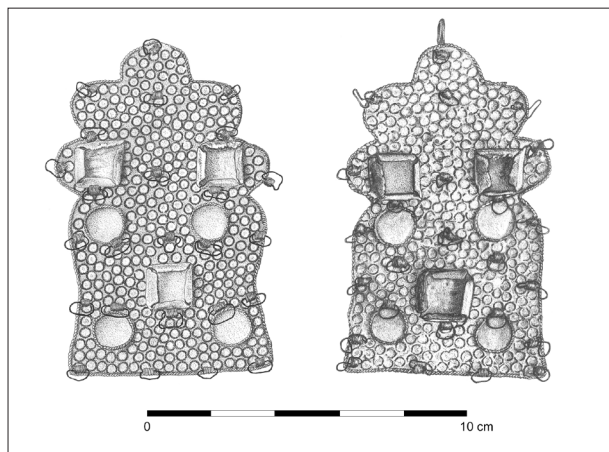
WICKER ERIKA*

A hajdani Torontál vármegye perjámosi járásának Rácszentpéter (ma: Nagyszentpéter, Sanpetru Mare, RO) nevű településéről származnak azok az ékszerek, melyeket gróf Szapáry Géza 1891 táján ajándékozott a Nemzeti Múzeumnak. „Övek, pártás díszek és fülönfüggők” voltak benne „abból a fajtából, mely a XVII. és XVIII. századi délvidéki [...] ékszerekre emlékeztetnek, melyeken a préselt pléheket és apró csörtető lemezeket szeretik a népies ötvösök...”¹ A leírás alapján tehát olyan filigrándíszes, flittercsüngős ékszerek voltak, mint több korabeli elrejtett kincsben is.² Sajnos a kincs előkerülési körülményeiről, teljes összetételéről semmit sem tudunk – ma pedig már a tárgyakat is csak nyilvántartási adataik és fotóik alapján idézhetjük fel.³ Ráadásul dunaföldvári lelőhellyel szerepelnek, ami egyértelműen téves, hiszen a bekerülésük utáni leltározás során készült leírások tökéletesen megegyeznek a fenti – hat évvel későbbi – híradásban szereplő rácszentpéteri ékszerekkel.⁴ Elemzésüket tehát csak a fotók és a nagyon szűkszavú leírások alapján kísérlelhetem meg.

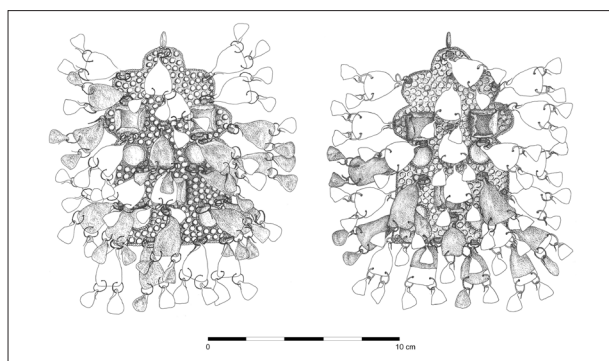
Mindjárt az elején adódik egy újabb probléma. A karéjos veretpár a nyilvántartásban övrészletként szerepel (holott nem az), a diadém pedig pártadíszként (bár néhány publikáció övként nevez meg hasonló tárgyakat). Itt nyilván felcseréldött a két elnevezés a leltározáskor, de ennek az ékszerek elemzése szempontjából nincs igazán jelentősége.

A fejdíszpár

A leltárkönyvbe övrészletként felvett ezüstlemez-dísz pár $11,3 \times 6$ cm nagyságú, alsó részén négyzet alakú, felső részén karéjosan kiképzett.⁵ Teljes felületét kis filigránkörök borítják, melyeket három-három négyzetes üvegberakás-fészek

► 1. kép. A fejdísz alaplapja flittercsüngők nélkül (rajz: Janzsó Marianna)

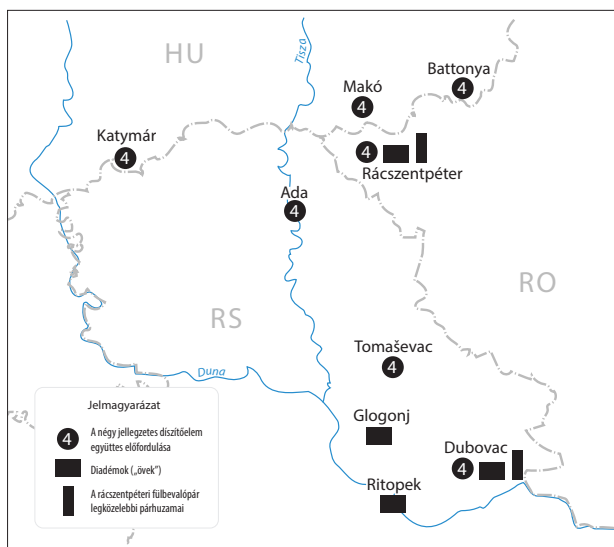
► 2. kép. A fejdísz rekonstrukciója a meglévő és kiegészített flittercsüngőkkel (terv: Wicker Erika, rajz: Janzsó Marianna)

és négy-négy nagyobb kör tör meg, valamint azok az apró hengerek, melyekbe vékony ezüstlemezről kivágott, duplasoros flittercsüngőket erősítettek (1-2. kép). Az egyik darab felső karéjánál huzaldarab részlet, bizonynyal a felerősítés szerkezetének maradványa látszik, de a fotó alapján nem egyértelmű, hogy tűé vagy kis karikáé-e; a tárgyak hátsó oldaláról sajnos nem készült fotó.

Párhuzamai és feltételezett készítési helye
Formáját illetően semmilyen analógiára nem találtam a balkáni leletek között. A négy meghatározó díszítés (az egész felületet beborító filig-

* Kecskeméti Katona József Múzeum

ránckörök – a kiemelkedő, négyzetes foglalatú üveggerakások – a kis hengerek – a nem igényesen, és feltehetően később felerősített, vékony ezüstlemez-flittercsüngők) azonban több más dél-magyarországi és szerbiai lelőhelyű ékszere is feltűnnek. Ha pedig a filigránkörök mellett egyéb filigrános háttérrel is figyelembe vesszük, a szám tovább növekszik.⁶ Bár a négy díszítőelem Szerbia déli felében és Koszovóban is előfordul, így együtt (különösen a flittercsüngők kevésbé mívés kidolgozását és felerősítési technikáját illetően) azokra az ékszerekre jellemző, melyek az Al-Duna környékén és attól északra kerültek elő (3. kép). A távolabbi formai párhuzamú szerbiai és koszovói ékszereken a flittercsüngők választékos, az ékszertest színvonalához hasonló, mívés kiképzése figyelhető meg, míg az északibb példányokra ezek többnyire később, talán a divat változásával kerültek; az ékszertestek kidolgozásához kevésbé illő, meglehetősen hevenyészett alakjuk és felerősítési módjuk ezt sugallhatja. Mindennek magyarázata esetleg egy, a 17. században az Al-Duna környékén működő ötvös-műhely (is) lehet.⁷

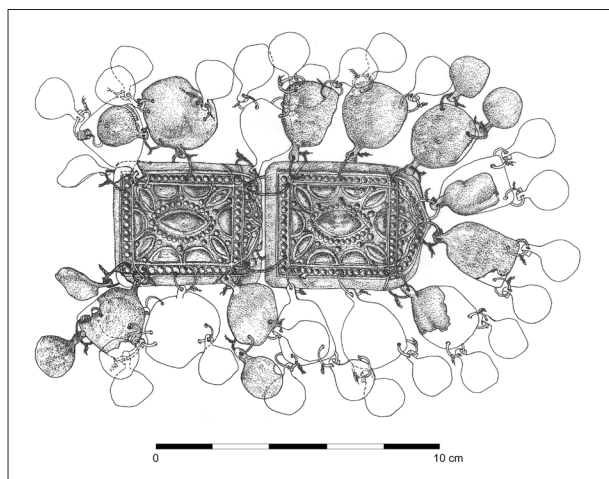

► 3. kép. A rácszentpéteri ékszerek legközelebbi párhuzamainak elterjedési térképe (terv: Wicker Erika, technikai kivitelezés: Veszely Ferenc)

A diadém

A fentebbi véleményem szerint névcserével „pártás dísznek” illetve „pártarészletnek” nevezett – mivel inkább a tényleges, már ismertett fejdísz hibás „övrészlet” megnevezése illik rá még akkor

is, ha ez a meghatározás is vitatott, lásd lentebb – ékszerből két téglalap alakú, préselt ezüstlemez került a múzeumba. A téglalapok közepén szem alakú minta van, mely felezve, körben ismétlődik, a mintát pontsor-keret veszi körül. Széleikre kis lyukakat fúrtak, az ezekbe fűzött dróttal egyfelől – igen hevenyészett módon – a két téglalapot fűzték össze, másfelől hasonló technikával fent és lent is nem túlságosan igényesen kivágott, feltehetően duplasoros flittercsüngőket erősítettek hozzájuk.⁸ Ezt az ékszertípust, melynek eddig néhány analógiáját sikerült felkutatnom, a szakirodalomban is hol diadémnak, hol övnek nevezik (4. kép).

► 4. kép. A diadémrészlet rekonstrukciója a meglevő és kiegészített flittercsüngőkkel (terv: Wicker Erika, rajz: Janzsó Marianna)

Párhuzamai és feltételezett készítési helye

Mivel a hasonló ékszerek összegyűjtése nem történt még meg, itt külön jelzem az általam jelenleg ismerteket, és idézőjelben közlöm, hogy a szerző milyen tárgynak határozta meg ugyanazt a típusú ékszert. Érdekes, hogy bár eredeti funkcióját éppen a szerbiai szakirodalomnak kellene pontosan tudnia, itt is megjelenik a kettősség: egy ékszernél övet, a többinél diadémot jeleztek (utóbbi elfogadva magam is diadémnak határoztam meg ezeket a tárgyakat). A magyarországi gyér publikációk eddig az öv, övrészlet megnevezést használták (az ismertetésnél idézőjelben az adott ékszernek a publikációban szereplő elnevezését közlöm).

A téglalap-elemek mindegyike préselt, pontsor keretezi, ezen belül a díszítéseik némiképp eltérőek. Az ép példányok alapján hat téglalaphoz áll-

tak, mert három olyan is van, melyek első és hatodik téglalapjának egyik keskeny vége kifelé trapézosan vagy csúcsosan, azaz záródásszerűen végződik. Ilyen a Belgrád közeli ritopeki (RS) ezüstlelet „öve” (*pojas*), melynek belső mintázata bonyolultabb a többinél, és ennek csak alsó részén vannak – a rácszentpéteréhez hasonló módon – flittercsüngők felerősítve.⁹ Közelében, északkeletre került elő a dubovac/dunadombói (RS), vitatott származású kincslelet; ebben két teljesnek mondható (hat téglalapos) és két négy téglalapos, hiányos „diadém” is volt. Teljesen egyformák: a téglalapok belsejét négylevelű lóhere-féle levél díszíti. Három darabon csak alul voltak flittercsüngők, ám míg közülük kettőn szépen kivitelezett kis hengerekre és karikákra voltak függesztve (ráadásul teljesen egyformák), a harmadik példánynál ez a felerősítés inkább hevenyészett módon történt. Szerkezetében a negyedik hasonlít legjobban a rácszentpéterire: ugyanolyan módon felerősített, ugyanolyan típusú, duplasoros flittercsüngők díszítették.¹⁰ Végül a glogonj/galagonyási (RS) leletből ránk maradt, mindössze két téglalapos „övrészlet”: belső szemdísze nagyon hasonlít a rácszentpéterire, flittercsüngőinek felerősítési módja viszont azonos a jobb kivitelű, dubovaci példányokéval.¹¹ Az utóbbi három lelőhely az Al-Duna mentén, egymáshoz viszonylag közel, egy kb. 30 km-es sugarú félkörben található; Rácszentpéter e félkör középpontjától 100 km-re van északra (3. kép). Mivel eddig máshonnan hasonló ékszereket nem ismerek, jelenleg úgy látom, ez a típus akár a fentebb már említett – feltételezett – al-dunai ötvösműhely terméke (is) lehetett.

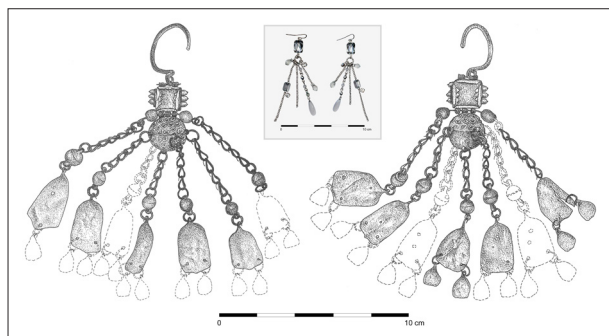
A fülbevalópár

Kövér Béla úgy vélte, „A rácszentpéterei függők analógiái gr. Zichy Jenő kaukázusi gyűjteményében is megvannak; vsd. ö. gr. Z. J. kauk. és közép-ázsiai utazásai I. k. X. tábla 12. sz.”¹² Az ott közölt fülbevaló azonban csak távolról emlékeztet a rácszentpéterei ékszerre, de közvetlen analógiának nemigen tekinthető. Ezek ugyanis nem a Kaukázusba, hanem a Balkánra vezetnek, elsősorban pedig az Al-Duna vidékére. Az általam – jobb elnevezés híján – lánccsüngősnek nevezett rácszentpéterei fülbevalók ovális, nyitott karikája alatt négyzetes üvegberakás van, ennek alsó részéből és az

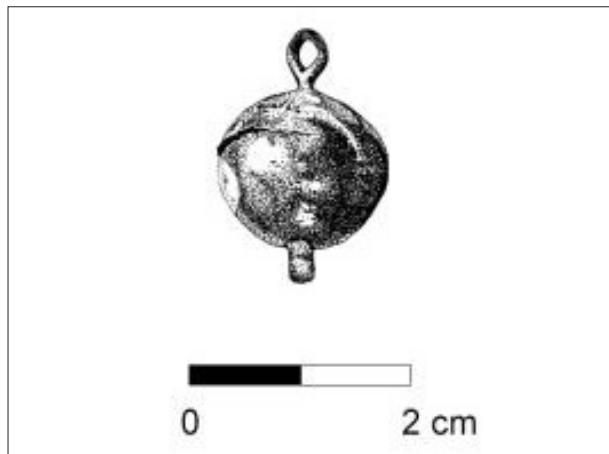
ide forrasztott gömbből hét lánc indul ki, melyek végeihez ezüstlemezből elnagyoltan kivágott duplasoros flittercsüngőket erősítettek (5. kép).¹³

Párhuzamai és feltételezett készítési helye

Távolabbi formai rokonai Szerbia és Koszovó területén kerültek elő, sőt egy pár a balatonszabadi kincsleletbe is jutott.¹⁴ Legjobb analógiái azonban a már említett dubovac/dunadombói leletben voltak (3. kép): az egyik szóló fülbevalón ugyan nem gömb, hanem két négyzetes üvegberakás van, de a másik szóló példány és egy fülbevalópár teljesen megegyezik a rácszentpéterivel. A különbség – amennyire a rajzokon és fotón kivehető – a flittercsüngők minőségében van; ezek a dubovaci példányokon sokkal művesebben kidolgozottak, ráadásul három darabon szinte teljesen egyformák.¹⁵ További érdekesség, hogy a dubovaci kettős négyzetes üvegberakásos fülbevaló tökéletes megfelelője Koszovó területéről került elő, és közlője a 17. századra datálta.¹⁶ Kérdés, hogyan jutott oda, mivel más analógiáról Dubovactól délre egyelőre nincs tudomásom.

► 5. kép. A fülbevalópár rekonstrukciója a meglevő és kiegészített flittercsüngőkkel (terv: Wicker Erika, rajz: Janszó Marianna) és egy pár modern divatbizsu fülbevaló (fotó: Kiss Béla)

► 6. kép. A gomb (rajz: Barna Andrea)

A gomb

Egyetlen sima, gömb alakú gomb maradt ránk a rácszentpéteri leletből, de azon kívül, hogy hurkos füle van, eredeti formáját (azaz gömbje alsó részének kiképzését) a régi fotó alapján nem lehet megállapítani (6. kép).¹⁷

Párhuzamai és feltételezett készítési helye

A fentiekből következik, hogy pontos párhuzamait nem ismertethetem, feltételezett készítési helyét pedig még nehezebb meghatározni. Gombok ugyanis sok elrejtett ékszerleletben voltak (az adaiban pl. legalább 100 db), tehát viszonylag szokásos tartozékai e leletegyüttes-típusnak. Mivel többnyire nem ismerjük ezek eredeti összetételét (hiszen a múzeumokba került részeik aligha – sőt, megkockáztatom: egyáltalán nem – azonosak az eredetiekkel), a rácszentpéteri gombot illetően a ránk maradt, elemzésre nem alkalmas fotó miatt sincs módom bármiféle összehasonlítást tenni. Annyi röviden megfogalmazható, hogy mérete, formája nem különbözik alapvetően a korabeli kincsleletekből ránk maradt gombokétól.

A rácszentpéteri lelet elrejtésének ideje

Adott tehát néhány ékszer (fejdísz- és övrészek, fülbevalópár, gomb), melyek együtt kerültek be Rácszentpéterről a Magyar Nemzeti Múzeumba. Ennyi volt-e eredetileg az akkor és ott talált lelet, soha nem fogjuk megtudni, de ez a kérdés lényegében minden olyan leletegyüttesre vonatkozik, amelyet elrejtett kincsleletként értelmezünk. Éppen ezért bizonytalan, hogy ezek az együttesek valóban elrejtett vagyonnak tekinthetők-e (hiszen néhány, nem igazán kvalitatós ékszer bizonnyal nem egy család elrejtési kívánt és arra érdemes értéke), vagy vásárolt, esetleg rablott tárgyakról van-e szó.¹⁸ Akár így, akár úgy történt, ezeket a kérdéseket ma már nem tudjuk megválaszolni, akkor sem, ha a leletcsoport esetleg több pénzérmét tartalmazott.

Amit nagyobb bizonyossággal állíthatunk: az említett nagyon kevés, hasonló ékszeres és pénzzel is datálható lelet érmeinek záró évszáma 1678 körül van. Ám nem tudhatjuk, hogy mennyivel

ez előttre vagy mennyivel ez utánra keltezhetők ezek az ékszerek, beleértve a lényegében nem eldönthető dilemmába a készítés, a használat és az elrejtés idejének kérdését. Mindezekre a jelenleg rendelkezésre álló adatok alapján nyilvánvalóan nem találhattam választ. Természetesen tisztában vagyok azzal is, hogy az általam talált analógiák csak töredékei a fenn maradt hasonló ékszereknek. Hiszen elsősorban szerbiai múzeumi és egyéb gyűjteményekben bizonyára még nagyon sok található belőlük, ám szakirodalmi közlések, esetleg csak hozzáférhetőségük hiányában itt és most nem számolhatok velük. Ennek ellenére megkockáztatom, hogy a rácszentpéteri és hasonló leletegyüttesek valamikor 1680 táján vagy kevéssel az után kerülhettek földbe, nyilván összefüggésben az ekkortájt e vidéken zajló hadműveletekkel.

Új divat vagy új népesség?

Újabb kérdést vet fel a rácszentpéteri és az analógiaként említett ékszerek egy részének megjelenési formája. Adott ugyanis – a már említett négy jellegzetességen kívül – két igen fontos, fentebb is már jelzett ismérv: egy „alap” ékszer-test, többé-kevésbé viszonylag jól kidolgozva és a nyilván később, hevenyészett módon ráerősített, vékony ezüstlemezből elnagyoltan kivágott flittercsüngők. Utóbbiak száma olykor olyan nagy, hogy függőleges (azaz viselési helyzetben) teljesen eltakarták a tényleges ékszer-testet. Ilyenforma díszítmények – jelen ismereteim szerint – csak az Al-Duna mentén és attól északra kerültek elő. Helyi divatjelenségről van-e szó (és ez esetben egy környékbeli ötvös vagy ötvösműhely tevékenységéről) vagy egy, e vidéken talán átmenetileg megtelepedő új népesség viseletét őrzi-e ez az ékszer-típus?

Az oszmán terjeszkedés idején Anatóliából Trákiába és a Balkánra vándorolt és ott megtelepedett egy részint síita, részint szunnita vallású, türkmén eredetű török népcsoport, a yürük (=vándorló) törzs.¹⁹ Nem tudjuk, pontosan hol laktak és meddig, továbbá milyen hatásuk volt az itteni „eredeti” viseletre, ékszerekre (vagy ők mit vettek át ezekből). Mivel azonban a fentebb említett ékszereken és párhuzamaikon látható sok-sok, utólag hevenyészve felerősített, szabálytalanul kivágott flittercsüngő – és ezzel együtt az így átalakított

eredeti ékszer – igencsak kirí az általam ismert, szerbiai és koszovói mívés példányok közül, azt a feltételezést sem lehet elvetni, hogy ezek az ékszerek, elsősorban a fejékek talán éppen ehhez az anatóliai származású néphez köthetők.

Jegyzetek

- ¹ Kövér Béla, „Újabb adatok az ötvösség történetéhez hazánkban,” *Archaeologiai Értesítő* 17 (1897): 252–253. Az ismertetés hat évvel a leletek bekerülése után született.
- ² Wicker Erika, „A török hódítók elől elrejtett kincsek a korabeli Szerbiában és Magyarországon,” *Bácsország. Vajdasági Honismereti Szemle* 58, no. 3 (2011): 102–106.
- ³ A Magyar Nemzeti Múzeum (továbbiakban: MNM) leírókartonjain az utolsó revíziós dátum 1958-ból való; a tárgyak jelenlegi holléte ismeretlen. Köszönöm Kiss Erikának az információt.
- ⁴ Kövér Béla 36/1891-es leltári számot jelez, ez azonos az ismertetendő tárgyak leltári számával: 36/1891.2-8. 36/1891.1., leltári szám nincs a gyűjteményben. Utóbbi Kiss Erika szíves közlése, amit ezúton is köszönök.
- ⁵ MNM lt.szám: 36/1891.2-3.
- ⁶ A teljesség igénye nélkül. Filigránkörös háttérrel: Wicker Erika, „A 17. századi adai kincslelet díszítói,” in *„In terra quondam Avarorum...” Ünnepi tanulmányok H. Tóth Elvira 80. születésnapjára*, szerk. Somogyvári Ágnes és V. Székely György (Kecskemét: Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Katona József Múzeuma, 2009), 271–283.; Wicker Erika, „A Katymár-téglagyári hódoltság kori fülbevalópár,” *Cumania* 21 (2005): 5–56.; Marija Bajalović és Hadži Pešić, *The Collection of Jewelry in the Belgrade City Museum (8th–18th century)* (Beograd: Muzej grada Beograda, 1984), T.

- LIV. 2. Kat. 674. Egyéb filigrános háttérrel: Wicker, „A török hódítók,” 102–106.; Wicker Erika, „Indák és virágok 16–17. századi balkáni ékszereken,” *Bácsország. Vajdasági Honismereti Szemle* 63 (2012): 92–95.; Wicker Erika, „A XVII. századi adai kincslelet halántékdísz–fülbevalópárjai,” *Cumania* 24 (2009): 51–90.
- ⁷ Wicker Erika, „Egy 16–17. századi ötvösműhely... valahol a Vajdaság déli részén,” *Bácsország. Vajdasági Honismereti Szemle* 61 (2012): 5–10.
- ⁸ H.: 11,4 cm, sz.: 4,5 cm; MNM lt.szám: 36/1891.4-5.
- ⁹ Marija Birtašević, „Srebna ostava nakita i novca iz sela Ritopeka” [Ezüst ékszerek és pénzek Ritopek településről], *Godišnjak Muzeja Grada Beograda* 4 (1957): 53–58.
- ¹⁰ Marija Birtašević, „Zbirka srednjevekovnog i kasnog narodnog nakita iz Dubovca” [Középkori és késői népi ékszerek gyűjteménye Dubovachól], *Rad Vojvodjanskih Muzeja* 10 (1961): 25–48.
- ¹¹ Gerelyes Ibolya, *Török ékszerek* (Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 1994), 45., 69. 24c kép.
- ¹² Kövér, „Újabb adatok az ötvösség történetéhez,” 252. (lábjegyzet)
- ¹³ H.: 14,9 cm; MNM lt. szám: 1981. 16. 2–3.
- ¹⁴ Wicker Erika, „Egy dunántúli 16. századi kincslelet délvidéki és balkáni kapcsolatai,” *Cumania* 26 (2013) 139–154.
- ¹⁵ A dubovaci fülbevalók hossza 11–13 cm. Birtašević, „Zbirka srednjevekovnog,” 42., V.t. 2-3, VI.t., VII.t. 1.
- ¹⁶ Bojana Radojković, *Nakit kod Srba od XII. do kraja XVIII. veka* [A szerbek ékszerei a XII. századtól a XVIII. század végéig] (Beograd: Muzej primenjene umetnosti, 1969) 356., 192. kép.
- ¹⁷ H.: 2,3 cm, sz.: 1,4 cm; MNM 36/1891.8.
- ¹⁸ Wicker, „Egy dunántúli 16. századi kincslelet,” 146–147.
- ¹⁹ Wicker Erika, *Rácok és vlahok a hódoltság kori Észak-Bácskában* (Kecskemét: Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, 2008), 89.